

ERKIN A'ZAM KINOQISSALARIDA RAMZIYLIK

Boburjon Boymatov

Andijon davlat universiteti tayanch doktoranti

Telefon: +998919073969

e-mail: boburjon.boymatov@mail.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10416905>

Annotatsiya. Ushbu maqolada yozuvchi Erkin A'zamning "Suv yoqalab", "Zabarjad", "Farishta", "Piyoda" va "Pakana" kinoqissalaridagi ramziy obrazlar tahlil qilingan.

Jumladan, suv, daraxt, pari kabi mifik obrazlarga alohida to'xtalib o'tilgan. Boshqa obrazlarning ramziy ma'nolar yuzasidan muallifning shaxsiy talqinlari aks etgan.

Kalit so'zlar: Kinoqissa, xalq tili, obraz, mifik obraz, ramziylik, ramziy obraz, timsol.

SYMBOLISM IN FILM STORIES BY ERKIN AZAM

Abstract. This article analyzes the symbolic images of writer Erkin Azam's short stories "Suv Yokalab", "Zabarjad", "Farishta", "Pyoda" and "Pakana". In particular, mythical images such as water, trees, and fairies have been specially mentioned. The author's personal interpretations of the symbolic meanings of other images are reflected.

Key words: filmstory, folk language, image, mythical image, symbolism, symbolic image, symbol.

СИМВОЛИЗМ В КИНОПОВЕСТАХ ЭРКИНА АЗАМА

Аннотация. В данной статье анализируются символические образы рассказов писателя Эркина Азама «Сув ёкалаб», «Забарджад», «Фаришта», «Пёда» и «Пакана». В частности, особо упоминались такие мифические образы, как вода, деревья и феи. Отражены личные интерпретации автора символических значений других изображений.

Ключевые слова: Кинематография, народный язык, образ, мифический образ, символика, символический образ, символ.

Erkin A'zam asarlarini o'qir ekan, uning asarlarida xalqona ruh ufurib turganini sezadi kishi. Adib asarlari personajlarini yaratar ekan, xalq tili unsurlaridan mahorat bilan foydalanadi. Shu bilan birgalikda, xalq og'zaki ijodida uchraydigan an'anaviy motiv-obrazlarning yozuvchi asarlarida bo'y ko'rsatganligini ko'rish mumkin. Bu kabi obrazlarning badiiy asardan joy olishi bir qator ramziy ma'nolarni anglatib, ushbu asarning badiiy-estetik qiymatini oshiradi.

Adib "Suv yoqalab" kinoqissasida xalq og'zaki ijodi namunolari syujetining asosiy motivlaridan sanalgan tush obrazidan foydalangan. "Adabiyotshunoslik terminlarining ruscha-o'zbekcha lug'ati"da "Motiv syujet tarkibidagi halqalardan biridir"¹, deyilgan. Syujet asar mazmunini tashkil ertgan voqealar tizimi bo'lsa, motiv shu voqelikni yuzaga keltiruvchi asosiy unsur hisoblanadi. Shunga monand asardagi barcha voqealarning boshlanishiga Bolta Mardonning tushi sabab bo'ladi. Ushbu kinoqissa syujetidagi tugun xuddi mana shu tushda aks etgan.

Folklorshunos olim Jabbor Eshonqul tadqiqotiga ko'ra, o'zbek xalq ertaklari tarkibidagi "tushlar, asosan, sinov(8), safar(7), uylanish(5) motivlari bilan faol, qisman homiy va xatar va bir

¹ Hotamov N, Sarimsoqov B. Adabiyotshunoslik terminlarining ruscha-o'zbekcha izohli lug'ati. –T.:O'qituvchi, 1979. 190–191 b.

o'rinda o'lim motivi bilan bog'liq"². Shu nuqtai nazardan qaraganda "Suv yoqalab"dagi tush motivi o'lim motivi bilan bog'liqlik hosil qilganining guvohi bo'lish mumkin.

Asarda uchraydigan ramziy obrazlardan biri bu suv hisoblanadi. Shuni ta'kidlash o'rinliki, suv obrazi Erkin A'zamning ko'pchilik asarlarida uchraydi. Jumladan, "Suv yoqalab"da suv va yomg'ir, "Piyoda" kinoqissasida buloq (Peshonabuloq), "Zabarjad"da buloq, yomg'ir, suv, soy kabi ko'rinishlardagi suv obrazini uchratish mumkin.

Kinoqissadagi Bolta Mardon – fidoyi inson timsoli, el g'amida harakat qilmoqda: hamqishloqlarining chanqoq tomorqalariga suv keltirishga ahd qiladi, shu yo'lda yaxshi-yomonlarga yo'liqadi, umuman eldoshlariga, farzandlariga mehribon oqsoqol, donishmand.

Bolta Mardonning o'limi tasviriga diqqat qiling: "Qorong'ida bog' kezib yurgan odam nogohon munkayib ketadi-yu bir daraxtni quchoqlab oladi. U daraxt tanasi bo'ylab sirg'ala-sirg'ala yerga o'tirib qoladi. So'ng sekin orqaga ketib, yerga chalqancha cho'ziladi. Muallaq qolgan qo'llar bir zum titrab turgandek bo'ladi-da, sholop etib ikki yonga tushadi.

Qo'shni shiypondan yog'ilyotgan bir tutam nur ochiq ko'zlarni yoritib, cho'g'dek yallig'lantirib yuborgan-u ulardan qaytgan g'ayritabiiy bir shu'la tepadagi, shamolda qaltirayotgan yaproqlar aro yalt-yult etib akslandi...

Daraxt barglarini shitirlatib, yomg'ir shivalay boshlaydi."³

Mana shu o'lim sahnasida bir necha ramziy obrazlar qo'llanilgan. Jumladan, qorong'ilik – yaqinlashayotgan o'limning, daraxt – ko'ngilning, muallaqlik – umr adog'ining, ochiq ko'zlar – armonning, barglarning shivirlashi – qayg'uning, yomg'ir yog'ishi – bu dunyo bilan xayrlashib yangi dunyoda tug'ilishning ramzi. Bolta Mardon o'limi ayni saraton kunlarining birida yuz beradi. Saratonda yoqqan yomg'ir o'limning bevaqt, kutilmagan ekanligini anglatadi. Chunki sobiq rais shu paytgacha hech qachon sog'ligidan shikoyat qilmagan edi. O'rtancha o'g'li Qodirni sharmandali holda tutib olgandan keyin bir lahzaga "chap ko'ksini siypalay-siypalay qaddini rostlaydi", ammo uning bu holatidan biror kimsa xabardor bo'lmaydi. Qo'shni hovlida katta o'g'li Amir ziyofat beradi, hamma bemalol, bexavotir o'sha yoqda xizmatda. Shuning uchun ham Bota Mardonning o'limi hamma uchun kutilmagan voqea edi.

"Zabarjad" kinoqissasida ham suv obrazi qatnashgan. Asar otanining qizini qutqaraman deb soyda oqib ketishi voqeasidan boshlanadi. O'sha omon qolgan qiz asar qahramoni Zabarjad edi. U otasini suv tortib olgani bois uni yomon ko'radi, biroq otasidan qolgan mulkidan bir buloq ko'z ochadi: ketgani qaytadi, yo'qotgani topiladi. Bunga misol sifatida Zabarjadning ammasiga aytgan "kecha bir tush ko'ribman, ammajon. G'alati tush. Dadam o'shanda o'lmay qolgan emishlar. Ikkalamiz ham cho'kishga cho'kibmiz-u, bir kishi bizni qutqarib qolibdi. Uchchalamiz qirg'oqda turganmishmiz. Bunday qaragam, dadam bilan haligi kishi bir odamga aylanib qolibdi... Men o'sha odamni bilaman..."⁴ so'zlarini keltirish mumkin. Ushbu jumladan tush motivi adibning boshqa bir asari "Zabarjad" kinoqissasida ham bor ekanligini ma'lum bo'lmoqda. Lekin asardagi tush voqealarga asos bo'ladigan darajada o'rin tutmagan. Faqatgina Zabarjadning nima uchun notanish kishini qalban yaqin his qilishini izohlash uchun yordamchi detal-obraz vazifani bajargan.

² Eshonul J. O'zbek folklorida tush va uning badiiy talqini. -T.: Fan, 2011.

³ A'zam E. Jannat o'zi qaydadir. -T.: Sharq, 2007. 92-93-betlar

⁴ A'zam E. Jannat o'zi qaydadir. -T.: Sharq, 2007. 135-b.

Zabarjad bir umrlik tavqi-la'natni bo'yniga olar ekan jomdagi suv qip-qizil qonga aylanganini ko'radi, diqqat bilan tikilsaki, "oddiygina suv, andak xira tortgandek, xolos". Biroq... oqqandagi dog'dek ko'ringan shugina xirani ketkazishning iloji yo'q. Bir umrlik dog' bu. Suv dog' ham qiladi, gardni ham ketkizadi.

"Piyoda" kinoqissasida ham buloq obrazi ishtirok etgan. Bu buloq tog'ning tepasidagi bir g'orda joylashgan. Berdiboy va Muzaffarning momolari ta'rificha "So'fi ota"ning g'orida "Peshonabuloq ham, sirli ko'l ham" joylashgan bo'lib, odam bolasi u buloqqa qarab taqdirini ko'rar emish. Asar syujetidagi konfliktning markazida mohiyatan mana shu Peshonabuloq turadi. Berdiboyning ota-onasi bilan oralarida bo'lgan ziddiyatlari bir vaqtlar otasi Parda Qurbonning Muzaffarni shaharga olib ketganlari sabab. Axir, shundan so'ng Muzaffar momosini, Peshonabuloqni, o'z taqdirini unutgan va ikki aka uka biri-biridan ajralishgan. Qo'shimchasiga ota-onasi va Muzaffar Gulsanamni ham shaharga o'qishga yubormoqchi. Endi singlisini ham yo'qotib qo'yishdan cho'chigan Berdiboyning ota-onasi, ukasi bilan bo'lgan ziddiyatlari yanada chuqurlashadi.

Bu kinoqissada buloq taqdir ramzi, shaxsiy hayoti ramzi, mazmunan o'sha tiriklik ramzi. Berdiboy Peshonabuloqqa qarab ko'rgan narsasini o'z taqdiri deb biladi va bundan o'zga taqdir bo'lishi mumkin emasligini ma'qullaydi, boshqa taqdirni tasavvur qilolmaydi. Shu yo'sin u qishloqdan chiqmay Peshonabuloqqa qarab yashaydi, zamondan ortda qolib ketadi. Oxir oqibatda alamzada, omadsiz bir kishiga aylanib qoldi. Zero, inson taqdiri yolg'iz yaratuvchi Allohga ma'lum. Bu masalada Berdiboyning momosi nevaralarini o'zi bilmagan holda noto'g'ri yo'lga boshlaydi. Asar oxirida Berdiboyning ko'ziga momosi ko'rinadi va o'zining xato yo'l tutganini afsus bilan aytib o'tadi. "Men senlarga noto'g'ri yo'l ko'rsatgan ekanman... men senlarni Peshonabuloqqa olib borgan edim, lekin peshonangga qara-ab o'tir, deganim yo'q edi..." deya iqrar qiladi. Yozuvchi Berdiboy obrazi orqali "hayotdan orqada qolayotgan, kechikayotgan odam timsolini yaratgan"⁵.

Asardagi Rajab bodi laganbardor, ikkiyuzlamachi odamlarning umumlashma obrazi. Uning Muzaffar uchun tashkillashtirgan, lekin Berdiboy mehmon bo'lgan bazmida yoqilgan olov – aka-uka, ota-bola, qarindosh-urug'lar orasiga qo'yilgan to'siq, nifoq ramzi.

Erkin A'zam suvning umumiy ma'noda tiriklik, hayot ramzi ekanligining dalilini donishmand chol – Hamro boboning tilidan rivoyat orqali aytib o'tgan: " Xizr alayhissalom bilan Muso alayhissalom bir yoqqa ketayotib edilar. Xizr alayhissalomning qo'llarida qorni yorib tozalangan, tuzlangan bir baliq bor ekan. Shu nimarsa ariqdagi suvga tushib ketibdi-yu baliq jonlanib, ko'zlari shartta ochilibdi!"⁶

Erkin A'zam ijodida shunday bir obraz uchraydiki, bu juda ko'p ertaklar, dostonlar, afsonalarda uchratish mumkin bo'lgan Pari obrazidir. Adib "Farishta" nomli kinoqissasida chiroyda tengi yo'q, lekin shunga qaramay tolesiz bir qiz-juvon haqida hikoya qilgan. Kinoqissa qahramonlari qizning benihoya go'zal ekanligi va asl manzili tog'ning tepasidagi qishloq – Pariqishloq ekanligi sabab uni Pari deb atashadi.

⁵ Shofiyev O. Kechikayotgan odam obrazi// "Sharq yulduzi" jurnali 2016-8.

⁶ A'zam E. Jannat o'zi qaydadir. –T.: Sharq, 2007. 62-b.

Xalq orasida pari bilan bog'liq ikki xil qarash mavjud: birinchi xil tasavvurlarga qaraganda, "pari" o'zbek folklori qadimiy, an'anaviy mifik obrazlaridan bo'lib, ertak va dostonlarda asosiy qahramonga oshiq bo'lib, turmushga chiqadigan, dev, ajdaho va boshqa yovuz raqiblar o'g'irlab ketgan narsani izlab topishda qahramonga yordamlashadigan, qiyin vaziyatda maslahatchi va homiylik qiladigan go'zal qiz ko'rinishidagi obrazdir.

Ikkinchi xil parilar yomonlik qiluvchi g'ayrioddiy kuch tarzida talqin qilinadi. Xalq orasidagi "pari tekkan", "pari qoqqan" kabi iboralar orqali pari yo'liqqani, ya'ni bu g'ayrioddiy mavjudotlar bilan ko'rishgani uchun ruhiy xastalikka chalingan bemorlar nazarda tutiladi.

Erkin A'zam kinoqissasidagi Pari yuqoridagi ikki xil tasavvurdagi Parilarga xos xususiyatlarni o'zida gavdalantiradi. Aniqrog'i, odamlar unga turli xil ko'z bilan qarashadi. Unga yomonlik izlab qaragan kishi yomonlikni, yaxshilik izlab qaragan kishi yaxshilikni ko'radi. Kimdir uning go'zalligini, ishchanligi, samimiy ko'ngilga ega ekanini aytsa, kimdir uni "Ajinko'z", "shumoyoq" deb ataydi. Boshiga turli-tuman sinovlar tushib, barchasiga bardosh berdi, taqdirida ne bo'lsa barini ochiq chehra bilan qabul qildi. Shuning uchun ham Pariga yomonlikni sog'inganlarning hech biri niyatiga erisholmadi. Uni Yaratganning o'zi himoya qildi. Ko'rgan borki, unga oshiq bo'ldi, hammani o'ziga rom qildi, lekin biror kishi unga yaqin borolmadi, hattoki mulla nikoh o'qiy olmadi. Faqat odamlar unga ishonishni istamadilar, "nimasidir bor" deb hayiqdilar. Oxir-oqibatda "Bozor kal degich xudobexabar battol" uning o'limiga sababchi bo'ldi. Asar yakunida esa uning o'lmaganligini, boshqa insonning hayoti bilan yashayotganligiga ishora qilinadi: "Do'ng boshi. Xarsangtosh. Yigit tizalarini quchgan ko'yi qotib qolgan. Nogahon kuchli bir to'zon turib, uning usti-boshini oppoq changga belab ketadi. Ammo u qimir etmaydi. Olisdan qaraganda bir kimsani yodga soladi. Boshida g'ijimi ro'mol, egnida sariq kashtali alvonrang libos... Pari, pari... Farishta..."⁷

Bizningcha, bu kinoqissadagi Pari – EZGULIK ramzi. Bozor kal esa – YOVUZLIK ramzi. Ezgulik hamisha bardavom, barhayot. Yovuzlik tarafdorlari egulik ustidan g'olib keldik deb har ancha xursand bo'lishmasin, ezgulik qayta tirilaveradi. Pari qiz vafot etganiga qaramasdan Jonibekning oxirgi epizodda Pari qizning ilk epizoddagi joyi va holatida o'tirishi fikrimiz dlili bo'la oladi.

Erkin A'zam ijodi ramziylikka boy, jumladan, "Pakana" kinoqissasidagi Shamshodbek jamiyatimizdagi noshukur, hayotni jiddiy qabul qilmaydigan, dunyoqarashi tor insonlar timsoli bo'lsa, u najot izlab borgan "bag'oyat ko'hna", "devorlari baland-baland azamat bir qo'rg'on" mustabid tuzum mafkurasining ramzi hisoblanadi. Binoning "ovloq bir joyida "Stalin ko'chasi" degan tunuka lavha"ning osiq ekanligi ham bunga ishora qiladi. Odamlar bu binoga o'zini o'zgartirish, orzudagidek mukammal bo'lish uchun keladilar, shular orasida Shamshodbek ham bor. Ammo u pakanaligidan (o'zligidan) voz kechganidan keyin qizchasi (yosh avlod) otasi qabul qilmaydi tanimaydi. Asarning qayta ishlanishdan avvalgi varianti "Pakananing oshiq ko'ngli" qissasi qahramoni Pakana ushbu dargohdan "mukammal" – bir qo'li kalta, ikkinchisi uzun bo'lib chiqadi. Yangi novcha-pakana mustabid tuzumning qutqulariga, va'dalariga ishonib yanglishgan minglab insonlarning timsoli.

⁷ A'zam E. Guli-guli, -T.: sharq, 2009. 178-b.

REFERENCES

1. A'zam E. Guli-guli, -T.: sharq, 2009.
2. A'zam E. Jannat o'zi qaydadir. –T.: Sharq, 2007.
3. Eshonul J. O'zbek folklorida tush va uning badiiy talqini. -T.: Fan, 2011.
4. Hotamov N, Sarimsoqov B. Adabiyotshunoslik terminlarining ruscha-o'zbekcha izohli lug'ati. –T.: O'qituvchi, 1979.
5. Shofiyev O. Kechikayotgan odam obrazi// “Sharq yulduzi” jurnali 2016-8.